

ПРИЛОЗИ И ГРАЂА

<https://doi.org/10.2298/PKJIF2288107J>
УДК 271.222(0.032) Доментијан

Оригинални научни рад
Примљен: 9. 9. 2022.
Прихваћен: 30. 9. 2022.

НОВИ ПРЕПИС ДОМЕНТИЈАНОВОГ ЖИТИЈА СВЕТОГ САВЕ

У раду се указује на појаву четвртог преписа Доментијановог Житија Светог Саве, који се налази у Софији у Црквено-историјском и архивном институту са сићинауром 506. Препис потиче из XVI века и није целовито сачуван јер му недостиже први лист и трећина текста како се креће ка крају. Сродност овог преписа сасвим припада редакцији какву показује препис из Санкт Петербурга у Државној јавној библиотеци са сићинауром Гилф. 54. Овај четврти препис значајан је јер се њим указује на веће бојачко преписивачке делатности Доментијановог Житија.

Рукописно наслеђе Доментијановог *Житија Светог Саве* сачувало се у невеликом броју преписа. Пре свега, ово дело, као и већина састава средњовековних српских писаца, не постоји у аутографу. Према досадашњим сазнањима проучавалаца ово Доментијаново дело било је познато на основу три српскословенска сачувана преписа. Најстарији од њих потиче из треће-четврте деценије XV века и налази се у Хиљфердинговој рукописној збирци Државне јавне библиотеке (Государственная публичная библиотека) у Санкт Петербургу са сигнатуром Гилф. 54 (користићемо скраћеницу СП). У последњој четвртини XV века настао је препис који се данас чува у рукописној збирци Павела Јозефа Шафарика у Народном музеју у Прагу са сигнатуром IX F 7 (користићемо скраћеницу П). Из прве деценије XVII века потиче препис који се налази у Аустријској народној библиотеци у Бечу са сигнатуром Cod. slav. 57 (користићемо скраћеницу Б). Стицајем неповољних околности, сва три преписа у мањем или већем обиму окрњена су, тако да се тек одговарајућим надомештањем текста из њих успоставља целина *Житија Светог Саве*.

Сазнање о још једном препису овог Доментијановог дела проистекло је недавним увидом у рукопис број 506 који се налази у Црквено-историјском и архивном институту у Софији (користићемо скраћеницу С). У збирном каталогу бугарских рукописа насталих између XI и XVIII века, који се чувају у Бугарској, наведени су укратко подаци о поменутом ру-

копису, који се састоји из два дела.¹ Први део потиче из XV, а други из XVI века. У другом делу рукописа, како је истакнуто, налази се „житије Саве Српског”, а на два додата листа на почетку одломци из пролога с краја XV века на којима су пролошко житије Свете Петке Трновске и Максима Исповедника. Изостављање податка у *Каталогу* о писцу Савиног житија није наишло у литератури на даље трагање ка сазнању о ауторству овог дела.²

Рукопис је веома оштећен како се иде ка крају тако да су последњи листови у стању распадања. Отприлике једна трећина рукописа на коме је исписано *Житије Светиој Саве* више не постоји. Бројеви листова рукописа означавањем су најчешће графитном оловком у доњем десном углу, мада ређе плавом дрвеном бојицом. *Житије* почиње на 211а страници, а целовити листови, или са мањим оштећењима без губљења текста теку све до 285. листа. После тога сваки следећи лист оштећен је све више, што је узроковало већим нестајањем текста. Последњи остаци рукописа сведени су на десетак искрзаних делића листова. По свему судећи, рукопис је страдао под дуготрајнијим утицајем влаге. То се може видети по тамнијим деловима целовитих листова. Потамнелост хартије све је изразитија како се иде ка крају рукописа.

На почетку *Житија* недостаје један лист од којег је остао узани део који указује на то да је он отцепљен. На горњој маргини додато је у новије време графитном оловком запажање да вероватно недостаје само један лист, и то почетни: „Навјарно липсва само 1 лист = начални.” На више места у рукопису неко је црвеном дрвеном бојицом подвлачио поједине речи и шире целине уз повремено исписивање једне или две црте на унутрашњој или спољашњој маргини. Плавом бојом исте врсте бојице указивано је на маргинама усправном цртом на одређена места у рукопису. Иако су ознаке листова најчешће исписане графитном оловком, по свој прилици иста рука уписала је број за лист 234. плавом бојом. Таквом бојицом повучена је и усправна црта на спољашњој маргини изнад самог броја, којом се указује на то шта су Симеон и Сава даривали манастиру Ватопеду. То наводи на могућност да је иста особа означавала редослед листова у целом рукопису и истовремено обележавала дата места у тексту.

¹ Б. Христова, Д. Караджова, А. Икономова, Б. Райков, И. Дуйчев, *Български ръкописи от XI до XVIII век запазени в България. Своден каталог*, Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий”, Софија 1982, 166.

² Рукопис је својевремено користила Ирена Шпадијер трагајући за преписима *Житија Марије Етићанке* приликом припрема за израду магистарског рада. Том приликом ауторка је навела податак о рукопису из збирке Црквено-историјског и архивног института број 506 споменувши само да се у његовом другом делу налази *Житије светиој Саве*, без навођења његовог аутора, чиме је пропуштена прилика да податак о Доментијану као писцу овог дела уђе у литературу: И. Шпадијер, *Житије Марије Етићанке у српскословенској рукописној традицији*, Археографски прилози, 16, Београд 1994, 38-39.

Плавом бојицом исписан је број за 236. лист, а изнад њега истом бојом кратка црта којом се скреће пажња на долазак Симеона и Саве у Иверски манастир. На 244б страни подвучено је плавом бојицом Доментијаново име (от[ъ]кры б(ог)ъ некогда чрънъцв оученикъ его, иер'монахъ домент'ианов), а на левој маргини запажање да је он аутор *Житија*: „автор”. Плавом бојом исписани су бројеви и следећих листова: 238, 242, 250, 252-255, 265. На полеђини 265. листа исписано је истом плавом бојом уз најаву чуда са Стрезом „Стрѣз”, а на доњој маргини графитном оловком „И. Ив., БСМ, 475 ст”. Наведено указивање односи се на књигу Јордана Иванова *Бугарске старине из Македоније*.³ Необично је то што се на датом месту у Ивановљевој књизи налази одломак из Теодосијевог а не из Доментијановог *Житија Светог Саве*. На левој маргини 271б стране повучена је усправна плава црта и уз њу исписана реч бѣма, која се налази у оквиру следећег контекста: патѣ ж[ѣ] и ни тоу бѣма нѣ горѣ вѣ вышнихъ. На доњој маргини 273а странице стоји белешка поводом Савиног разговора са церем Теодором Ласкаром: „По второто житие царѣт се намръщил на Савата”. Ова опаска односи се на исту епизоду у Теодосијевог *Житију Светог Саве*, где се каже да се цар „стужио” (стоужив си, Даничићево издање, 128. стр.). Исписивање бројева листова плавом бојицом настављено је и на следећим местима: 268, 272-280. У питању су свакако бугарски научници који су се бавили проучавањем средњовековља и то неки из ранијих генерација, када је било уобичајено да се по рукопису подвлачи и исписују запажања, што је у новије време постало недопустиво. Није нам познато ко је све од тих проучавалаца пред собом имао овај рукопис у својим бављењима.

Сачувани текст почиње следећим речима: своен. и роди по воли б(о)жьиен. с(ы)на от[ъ] бл(а)гаго коренѣ от[ъ]раслѣ б(о)гопрорѣкнв, што јасно показује да је реч о препису Доментијановог *Житија Светог Саве*. Препис је исписан српскословенском редакцијом, полууставним писмом и ресавским правописом. У споменутом *Кашалоу* наведено је само то да је правопис овог рукописа „ресавски” без спомињања редакције. Преовлађују странице на којима се налази по 25 редова, мада има врло ретких и са 27 редова. Текст је исписан мрким мастилом. Цео рукопис исписала је једна рука. Наслови поглавља изведени су киноваром, као и иницијали. Због несачуваности целине рукописа не зна се да ли је у њему било записа. Од значаја је напомена аутора *Кашалоја* да је „рукопис предат музеју од скопског митрополита Неофита”. Притом је учињена грешка тиме што је речено да је у питању Музеј, који је засебна установа у Софији (Национални Црквено-историјски и архивни музеј), а не Црквено-историјски и архивни институт, у коме се овај рукопис налази до данас. На основу

³ Ђ. Иванов, *Бугарски старине из Македонија*, Второ, допљнено издание, Софија 1931.

овог податка може се претпоставити да се рукопис налазио у некој од српских цркава у крајевима данашње Македоније одакле је доспео у руке митрополита Неофита.

Поређењем целокупног текста *Житија* из С са остала три преписа, увиђа се да је он, уз одређена одступања, подударан са преписом СП. Већ је студиозним проучавањем показано да препис СП представља засебну редакцију у односу на друга два преписа.⁴ Како се преписи СП и С издвајају неким особеностима, они чине посебан текстолошки изданак. Оба преписа препознатљива су по томе што код њих не постоји подударност наслова поглавља у односу на П и Б. Појава новог преписа допринела је сагледавању недостајућих делова у СП, као и изгледу текста који се налазио на пропалим листовима преписа С. Већ код првог изгубљеног листа у СП уочава се какав је био тај део текста када се упореди са преписом С. У СП прекид текста почиње следећим речима: ...з'ць словѣщїих' ти. да не кьснѣшѣ, а окончава се наредним речима: слышав'ше малїи и велицїи. толико. Унутар датог текста појављује се наслов поглавља који у С гласи: ѿ слышанїи за любовнааго с(ы)на, и званїии родителю. прѣп[о]добнааго савы, монаха. Осим тога, у С у датом делу после речи плачъ велик(ь) сътвориста долази проширење које не постоји у П и Б: и въ сѣтованнїе рызы оублакоста се. не тькмо она родитѣла его, нь и въсе савгы плач(ь) и печал(ь) прїеше.

Од других разлика које припадају преписима П и Б у односу на С у изгубљеном делу текста СП издвајамо следеће (наводе се најпре речи из П/Б, а потом одговарајуће из С): изѣдень : сънедѣнь, быв'шоу : живѣшиѣ, ѳеостирїхтос(ь) : ѳеок(ь)тистос, с(вѣ)тые : прѣс(вѣ)тые, соуха злата : ч(и)стаа злата, вєс чнсла : вєнсчменє, прѣспѣває въ всѣх[ь] савж'бах[ь] : -, д(ь)нь и ноцъ : -, не ослабѣе : неослабєно, говенїемь : бл(а)гоговен'нїемь, зрьцало : оубразъ, и съ сьнок'ною жнз'нью : сѣтѣню и сьнє, пїе : испиває, раждег' се : раждзєє се, желанїемь с(вѣ)тымь : любовїю, вєс : въсєс(вѣ)тые, его : сего с(вѣ)т(а)го, ц(а)р(ь)ствїю : дрѣжаве єю. С обзиром на то да постоје велика слагања између СП и С, велика је вероватноћа да су наведени примери изгледали слично у великој мери и у недостајућим деловима СП.

Понекад се СП и С не подударају на местима на којима се у СП испуштају поједине речи и целине. Приметна су умањења текста најчешће од једне речи у СП. Нешто обимније целине недостају у СП док их имају С, П и Б. Тако после речи И любител' же прѣп[о]добнааго х(ристо)с. вѣн'чавы у СП недостаје его м(н)л(о)стїю и щедротамн и прославивкы є. После речи на н(е)б(е)си и на земли у СП је изостало И единь выше рода всего на земли. Након речи чюдо сътвори се въ нас у СП не постоји део твоемоу прѣп[о]добїю от[ь]ш[ь]дѣшъ от[ь] нас. Иза речи како быти ємоу надѣстныкоу по немь у СП изостале су следеће речи: и пакы того бл(аго)сл(о)вн прѣос(вѣ)щен'ны. Такође после речи и нди въ землю

⁴ Љ. Јухас Георгиевска, *Живоїи Свейої Саве од Доменїијана. Истїорија тїекстїа*, Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности, Критичка издања српских писаца, VI, Београд 2003.

у СП недостаје вѣ нюже аще ти покажоу землю, као и након и на земли цирь вѣ чл(овѣ)цѣхъ обнавляше се не постоји део и бесконѣнаа радос(тъ) възвѣщаше се.

Није занемарљива појава да поједини наслови не постоје у СП док их има у П, Б и С:

- О шѣствѣн прѣос(вѣ)щен'наго вѣ цр(ъ)ковь с(вѣ)т(а)го под[ъ]ножїа в(о)жїа.
- Ѡ вѣшѣствѣн вѣ с(вѣ)таа с(вѣ)тынх(ъ) прѣос(вѣ)щен'наго.
- Ѡ шѣствѣн на горь елѣон'скоу прѣос(вѣ)щен'наго(о).
- Ѡ шѣствѣн вѣ галїлеѣ. прѣос(вѣ)щеннаго.
- Ѡ шѣствѣн вѣ вифанїю прѣос(вѣ)щеннаго.
- Ѡ шѣствѣн вѣ пос(тъ)ницѣ г(осподь)ню. прѣос(вѣ)щен'наго.
- Ѡ пришѣствѣн на юр'дань прѣос(вѣ)щен'наго.
- О въз'вращенїи вѣ с(вѣ)ты градь прѣос(вѣ)щен'наго.

Препис С на једном месту одступа у односу на СП, П и Б тиме што има проширење. У продужетку речи и тогѡж[е] самогѡ волею хотѣща у С долази наставак: и дѣющаа в(о)ж(ъ)ствнаа іако в(о)г(а). и тогѡ же самогѡ хотеща. Насупрот томе, у овом препису дошло је до изостављања следеће целине: желающа. и нерадиста ни о тесѡм[ъ]же земльномъ. тѣк'мо єдннѡго, која долази после речи вса о ѡстављѣша єдннѡго.

Без обзира на извесне разлике између СП и С, може се говорити о њиховој заједничкој текстолошкој грани, која је настала на неком претходном препису, али не и непосредном предлошку. Далеко је више блискости које чине ова два преписа сродним него разлика које их удаљавају. Истовремено ови преписи говоре да је морало бити још неких међупреписа преко којих су поникла и ова два. Сви они воде порекло од донекле измењеног Доментијановог текста, што је очигледно учинио неки учени граматик са високим језичким и књижевним образовањем. До сада су се у литератури појављивала мишљења да Доментијаново *Житије Светиої Саве* није било „популарно”, јер постоји мали број његових преписа. Такви произвољни ставови не могу да опстану самим тим што су постојала три до сада установљена правца којима су се преписи умножавали чинећи ово дело разгранатијим и истовремено удаљавајући га од пишчеве првобитне замисли. Већ сазнање о још једном препису говори да је морало постојати живље занимање за ово дело и да је Доментијан био један од незаобилазних писаца српског средњег века.

Томислав Ж. Јовановић*

Универзитетски професор у пензији

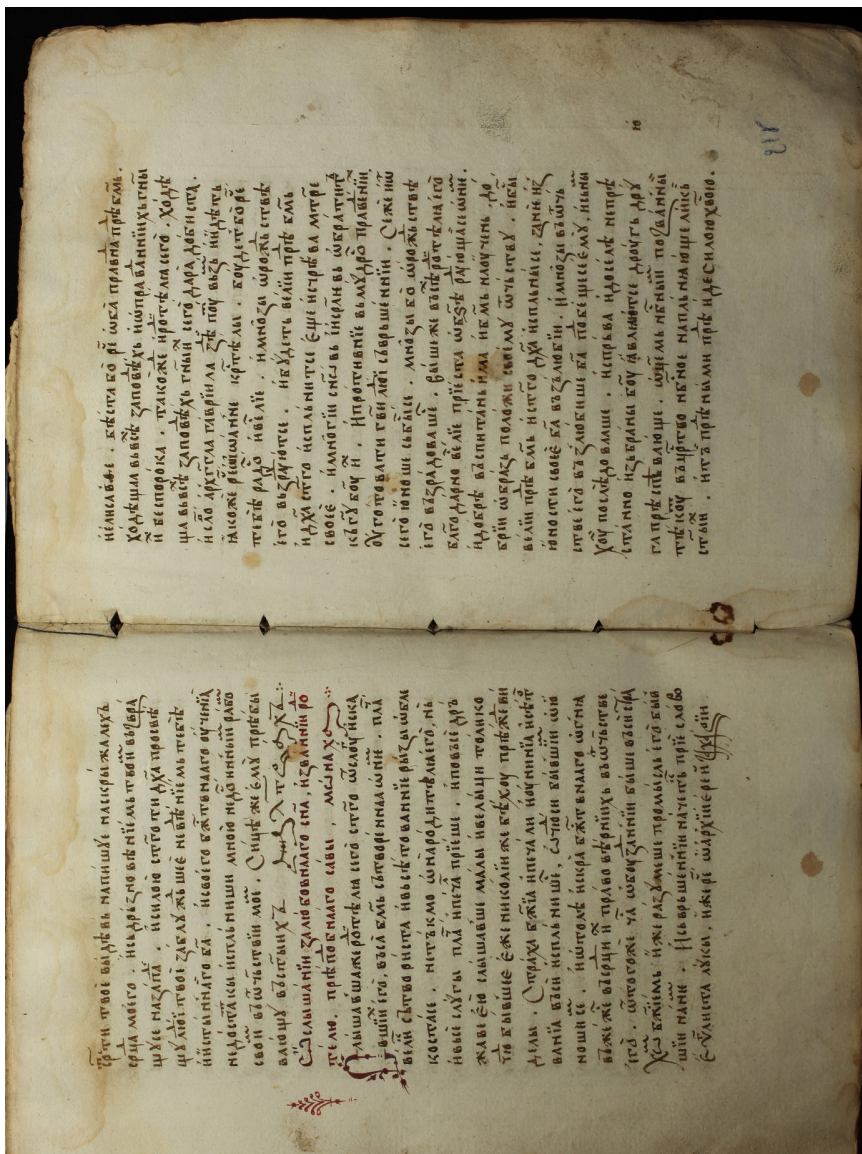
Кључне речи: нови препис, Доментијан, *Житије Светиої Саве*

* tomjovan1@gmail.com

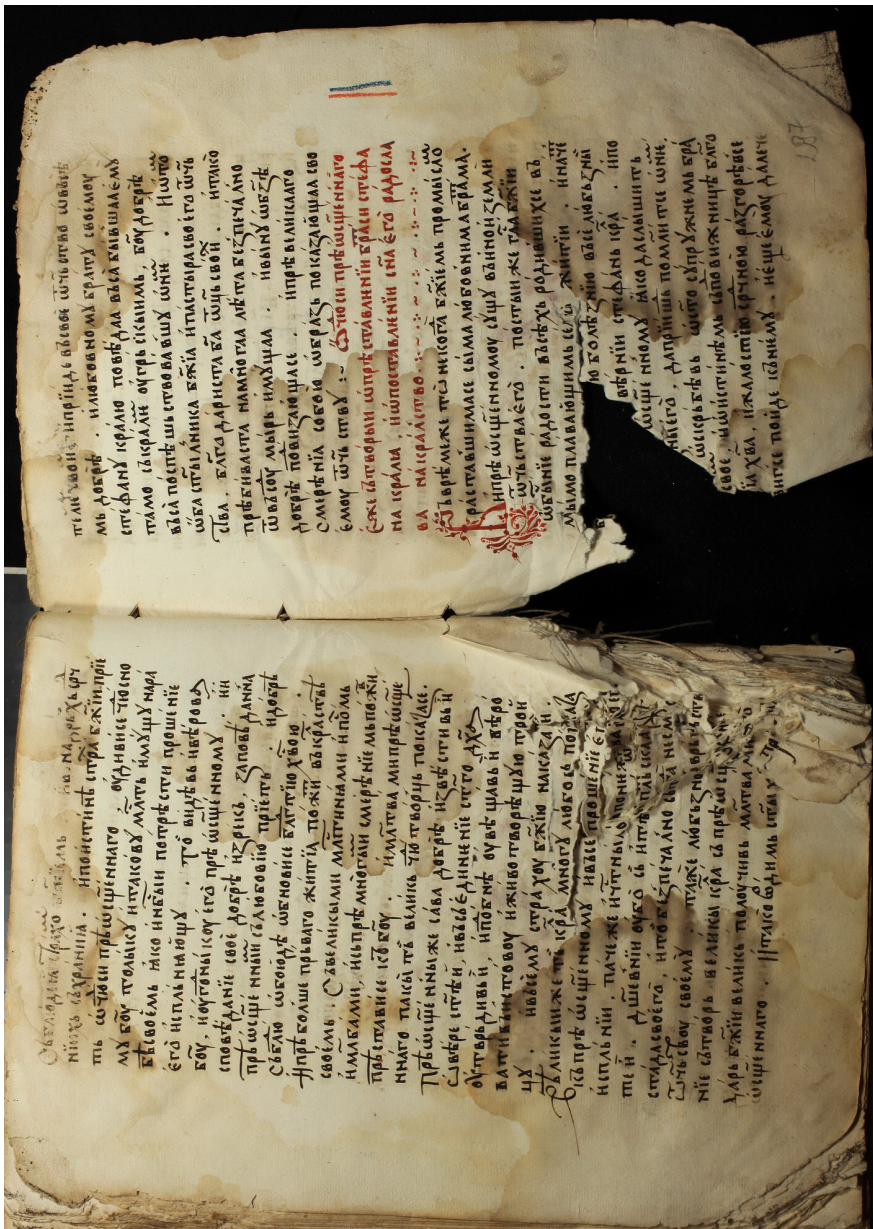
Томислав Ж. Јованович

НОВЫЙ СПИСОК ДОМЕНТИАНОВА ЖИТИЯ СВ. САВВЫ

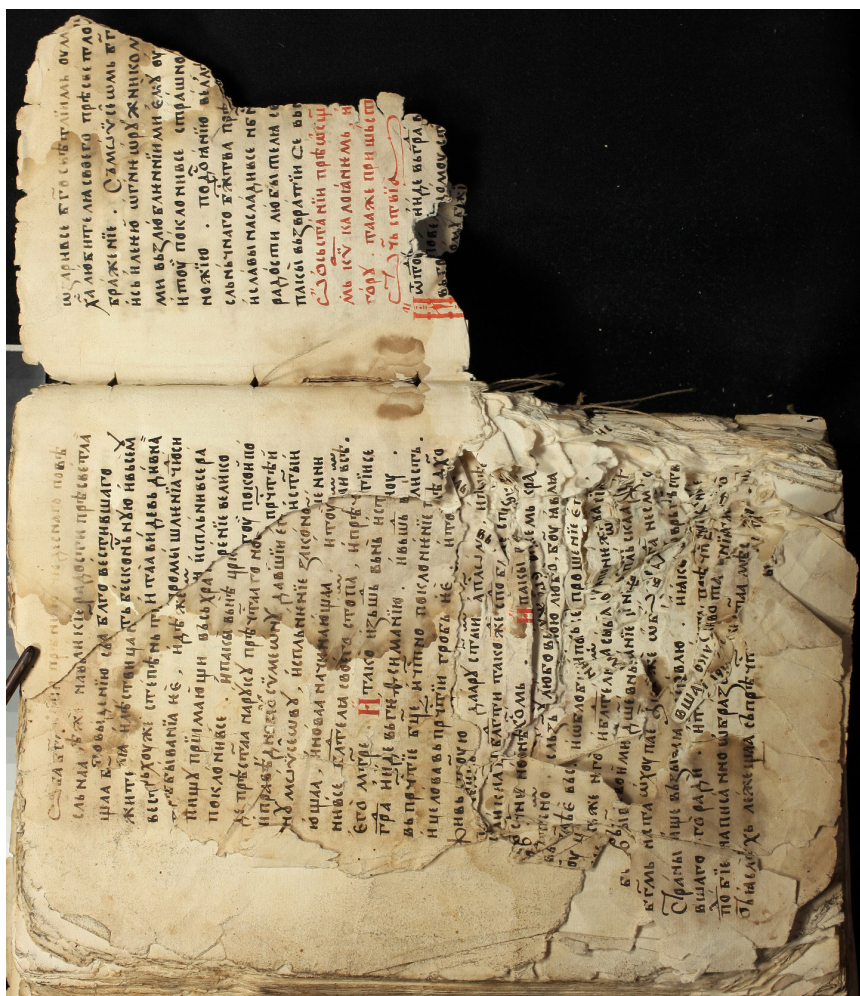
В статье сообщается о четвертом списке Доментианова Жития св. Саввы, находящемся в кодексе Церковно-исторического и архивного института (София), № 506. Список датируется XVI веком, сохранился фрагментарно – не хватает первого листа и трети текста в конце. Он принадлежит к редакции, к которой относится и список РНБ, Гильф., № 54. Введением его в научный оборот обогащаются представления о рукописной традиции Доментианова *Жития*.

Софија, Црквено-историјски и архивни институт, број 506, 2176 218а

Софија, Црквено-историјски и архивни институт,
број 506, 2966 297а

Софија, Црквено-историјски и архивни институт,
број 506, 3076 308а